

AANDACHT VOOR BURGERSCHAP

PRAKTIJKVOORBEELDEN UIT HET VO

INHOUD

Voorwoord	3
De Amsterdamse Mavo	4
‘BURGERSCHAP IS BIJ ONS DE RODE DRAAD’ Martine van Hoogen en Lars Hoogmoed	
Bonhoeffercollege Castricum	8
‘JE MOET MAATWERK KUNNEN LEVEREN VOOR BURGERSCHAP’ Marga van Nievelstein	
Rotterdam Designcollege	12
‘ZONDER EEN GOEDE BAND MET LEERLINGEN GEEN BURGERSCHAP’ Ismail Aghzanay	
Mundus College Amsterdam	16
‘DE REGELMAAT VAN EEN VAST BURGERSCHAPSVAK WERKT HIER HEEL GOED’ Maxe de Rijk	
Van Maerlant Den Bosch	20
‘WIJ HECHTEN VEEL WAARDE AAN VOORLEVEN EN VOORBEELDGEDRAG’ Tiny de Groot	
RSG Tromp Meesters Steenwijk	24
‘UNESCO BIEDT ONS EEN KAPSTOK VOOR BURGERSCHAP’ Alie Gerrits	
Gymnasium Felisenum Velsen	28
‘DEZE SCHOOL IS EEN TWEDE HUISKAMER VOOR LEERLINGEN’ Marcel Kemper en Luka van Schie	
Cambreur College Dongen	32
‘KERNWAARDEN ZIJN RICHTINGGEVEND’ Rene Hermans	

VOORWOORD

De kwaliteit van het burgerschapsonderwijs staat op de maatschappelijke en politieke agenda. Naar verwachting wordt per augustus 2021 een herziene wet van kracht waarin de burgerschapsopdracht van scholen wordt verduidelijkt. Kortom: het onderwijs is aanzet om burgerschap nadrukkelijker vorm te geven en te borgen in de school.

Al sinds 2006 hebben scholen de wettelijke opdracht aandacht te besteden aan burgerschap. De huidige wet laat nog veel ruimte aan scholen om dit op een eigen manier in te vullen. Zoveel ruimte dat een aanzienlijk deel van de scholen weliswaar een aanbod heeft aan burgerschapsactiviteiten, maar er weinig samenhang te zien is en de activiteiten niet doelgericht worden ingezet. (Inter)nationaal onderzoek laat zien dat Nederland achterblijft bij andere landen in Europa als het gaat om de ontwikkeling van burgerschapscompetenties van leerlingen. Reden voor het kabinet-Rutte III om de burgerschapsopdracht aan te scherpen. De herziene wet geeft scholen meer richting. Er wordt van scholen gevraagd om op een doelgerichte en samenhangende wijze te werken aan burgerschapsvorming. Hierbij moet het onderwijs zich richten op de ontwikkeling van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en mensenrechten. Ook het bijbrengen van de sociale en maatschappelijke competenties die leerlingen in staat stellen om deel uit te maken van en bij te dragen aan de samenleving, is onderdeel van de opdracht. Daarnaast wordt van de schoolleiding verwacht dat zij zorgdraagt voor een schoolcultuur die in overstemming is met deze waarden, alsmede voor het bieden van een oefenplaats voor leerlingen om ervaring op te doen met de omgang met deze waarden.

Scholen zelf voelen de urgentie en zoeken naar passende manieren om vanuit de eigen identiteit en visie invulling te geven aan het burgerschapsonderwijs. Verhalen kunnen daarbij helpen. Er zijn mooie voorbeelden van scholen die op eigen wijze, doelgericht en met resultaat werken aan hun burgerschapsopdracht. Een aantal van deze voorbeelden hebben we verzameld. Met deze brochure hopen we u te inspireren en op weg te helpen. Wij wensen u daar veel succes bij!

Paul Rosenmöller
Voorzitter VO-raad

“Het onderwijs is een goede voorspeller voor de samenleving van de toekomst. Het vraagt om onderwijs waarin ook de bredere opdracht van socialisatie en persoonsvorming centraal staat.”
Uit: De toekomst van ons onderwijs. Pleidooi voor groot onderhoud aan het Nederlands onderwijssysteem (januari 2020).

MARTINE VAN HOOGEN EN LARS HOOGMOED
DE AMSTERDAMSE MAVO

DE AMSTERDAMSE MAVO

'BURGERSCHAP IS BIJ ONS DE RODE DRAAD'

Waar andere scholen burgerschap in hun onderwijs moeten inpassen, is het voor de Amsterdamse Mavo juist het vertrekpunt. Het onderwijs op deze eerste humanistische school van Nederland is erop gericht dat leerlingen betrokken raken bij de wereld om hen heen, zich een gewaardeerd onderdeel voelen van de maatschappij en daaraan een bijdrage gaan leveren. "Wij hangen burgerschapsonderwijs op aan drie leerlijnen: Democratie, Mensenrechten en Participatie", vertelt Martine van Hoogen, die samen met Lars Hoogmoed leiding geeft aan deze school.

Van Hoogen en Hoogmoed, beiden afkomstig uit het mbo-onderwijs, startten in het schooljaar 2016-2017 met de Amsterdamse Mavo. Dit initiatief kwam voort uit het feit dat ze zagen dat veel leerlingen in het mbo de weg niet weten

te vinden in de maatschappij en een negatief zelfbeeld hebben. "Om dat te verbeteren, moet je al vroeg beginnen", aldus Van Hoogen. "Daarom besloten wij om een eigen mavo op te zetten.

- De Amsterdamse Mavo (DAM)
- 221 leerlingen (april 2020)
- VMBO-T, categorale mavo

motto:
'Zelf denken, samen leren'

DAM is de eerste humanistische school van Nederland en opgericht buiten de bestaande schoolbesturen, DAM is volledig onafhankelijk.

www.deamsterdamsemavo.nl

NIET ELITAIR

Deze school zet het humanisme in als pedagogisch concept. Dat houdt in dat alles er op is gericht dat leerlingen betrokken raken bij de wereld om hen heen, zich een gewaardeerd onderdeel voelen van de maatschappij en leren hoe ze daar een bijdrage aan kunnen leveren. Burgerschap en sociale veiligheid staan hoog in het vaandel.

Hoewel vaak wordt verondersteld dat een humanistische, categorale school 'elitair' is, heeft deze school een gevarieerde schoolpopulatie, vertelt Hoogmoed: "Er zitten hier kinderen van ouders met verschillende etnische achtergronden, kinderen van ouders die analfabeet zijn tot kinderen van ouders die zeer vermogend zijn, en alles daartussen. Ons pedagogisch concept

en de manier waarop wij dat vormgeven, trekt ook veel religieuze ouders aan.”

DRIE LEERLIJNEN

Dat burgerschapsvorming een belangrijke plaats inneemt in het onderwijs van de Amsterdamse Mavo, zien we terug in de drie leerlijnen die als rode draden door het onderwijs heen lopen: Democratie, Mensenrechten en Participatie. De leerlijnen Democratie en Mensenrechten zijn uitgewerkt in thema's. In elke periode – het schooljaar bestaat uit drie periodes – staat er bij deze leerlijnen een thema centraal dat bij alle vakken aan de orde komt. Bijvoorbeeld: in de leerlijn Democratie is het thema in periode 1 van het eerste leerjaar: 'het ontstaan van de democratie.' Hoogmoed: "Alle vakken besteden in deze periode aandacht aan dit thema, niet in de vorm van losstaande lessen of opdrachten, maar zoveel mogelijk ingebed in het reguliere curriculum. Dat vergt soms enige creativiteit.”

De derde leerlijn, Participatie, krijgt zowel binnen als buiten de school gestalte. Vanaf leerjaar 1 zijn leerlingen verantwoordelijk voor bepaalde taken binnen de school. Zij zijn verdeeld over vijftien teams, variërend van het klusteam en het groenteam tot het kantine team dat tijdens de pauze brood smeert en verkoopt. "In kleine groepjes doen alle leerlingen iets voor de school", zegt Hoogmoed. "De één pakt die verantwoordelijkheid gelijk op, de ander moet je even aanduwen, maar uiteindelijk zijn alle leerlingen er trots op dat ze binnen de school iets kunnen betekenen.”

Daarnaast doen leerlingen ieder schooljaar mee aan twee participatieprojecten buiten de school, bijvoorbeeld maatjesprojecten met ouderen en met nieuwkomers. Hoogmoed: "We sluiten deze activiteiten altijd af met een Colletour,

zoals Twan Huijs dat doet. In de participatieprojecten leren leerlingen onder andere geduld en beleefdheid te tonen en respectvol te luisteren naar anderen, ook als iemand moeilijk spreekt of lang van stof is. Voorbeeldgedrag van docenten is hierbij heel belangrijk. *Practice what you preach.*”

BURGERBORD

Alles wat leerlingen in het kader van de drie leerlijnen maken, doen en leren, bewaren ze in een persoonlijke digitale omgeving op de website www.burgerbord.nl. Leerlingen hebben op deze website een individueel digitaal portfolio, waar zij opdrachten, foto's, screenshots en dergelijke kunnen uploaden. Het is daar ook zichtbaar welke opdrachten ze voor het einde van de periode nog moeten doen. Ook ouders en docenten kunnen de ontwikkelingen van de leerlingen via dit platform volgen.

“We hebben hier een vak voor ontwikkeld: het Burgerbord-uur”, vertelt Van Hoogen. “Daarin gaat het om de samenhang tussen opdrachten en thema's: wat heeft die opdracht over chocolade bij Frans te maken met mensenrechten? Om de kennis te toetsen wordt elke periode afgesloten bij het vak Sport met een humanistisch spel, bijvoorbeeld met een variant op Ganzenbord of Zeeslag of met een speurtocht. Tot slot maken de leerlingen een Burgerbord-video, waarin ze reflecteren op wat ze hebben gedaan en geleerd.”

SOCIALE VEILIGHEID

Sociale veiligheid is een belangrijk aandachtspunt binnen de school. Als leerlingen anderen uitschelden of pestgedrag vertonen worden ze hierop aangesproken. Leidt dat niet tot gedragsverandering, dan kan de leerling worden geschorst. “Er is een groepje leerlingen dat ons te streng vindt,” zegt Van Hoogen, “maar dan leggen we

het gewoon weer uit. Wie nu dader is, kan morgen slachtoffer zijn. Wij verwachten ook van de leerlingen dat ze actie ondernemen als ze zien dat een ander wordt gepest of buitengesloten.”

De Inspectie beoordeelde de sociale veiligheid op de school als 'goed.' “Dat zegt iets over hoe we met elkaar omgaan en over de maatschappelijke betrokkenheid”, zegt Van Hoogen. “Mede daardoor is ook de oudertevredenheid groot. Kinderen durven te spreken, kunnen presenteren, zijn actief. Ook kinderen die zich moeilijk verhouden tot anderen komen hier tot hun recht en de onderwijsresultaten zijn goed. In 2020 jaar doen de eerste leerlingen eindexamen en we hopen op een slagingspercentage van 100%. We leveren onze leerlingen aan het eind van de rit 'participatie-proof' af. Ze krijgen een certificaat dat laat zien dat ze de kennis en de houding hebben om actief deel te nemen aan maatschappelijke activiteiten.”

✓ TIP VOOR COLLEGA'S

Lars Hoogmoed: “Schoolparticipatie is voor iedereen haalbaar. Vervang de sportweek een keer door een maatschappelijk georiënteerd thema.” Martine van Hoogen stelt: “Voorkom eilandjes in de school en afgesloten klaslokalen waar mensen hun eigen ding doen, want dan gaat het nooit lukken met burgerschap.”

✉ info@deamsterdamsemavo.nl

'WIJ WERKEN
MET DRIE
LEERLIJNEN:
DEMOCRATIE,
MENSENRECHTEN
EN PARTICIPATIE'

MARGA NIEVELSTEIN
BONHOEFFERCOLLEGE

BONHOEFFERCOLLEGE CASTRICUM

'JE MOET MAATWERK KUNNEN LEVEREN VOOR BURGERSCHAP'

Op het Bonhoeffercollege in Castricum is burgerschapsonderwijs verweven in het lesprogramma en komt het aan bod in verschillende activiteiten, zoals buitenlandse reizen en het Leerlingenparlement. Rector Marga Nivelstein ziet positieve effecten onder meer in de schoolcultuur, de goede sfeer en de openheid.

Wie het Bonhoeffercollege binnenkomt maakt direct kennis met de kernwaarden, die prominent aan de muur prijken: vertrouwen, vrijheid en verantwoordelijkheid. Deze drie V's, die richtinggevend zijn voor het onderwijs, zijn ontleend aan het leven en denken van de naamgever van de school, de Duitse theoloog Dietrich Bonhoeffer

(1906-1945). "De drie V's staan voor begrippen zoals tolerant zijn naar een ander, mogen zijn wie je bent en kritisch kijken naar jezelf", zegt Nivelstein. "We hebben de kernwaarden vertaald naar een eigentijdse missie en visie. De missie schetst wie de school is en de visie zet daar nog een tandje bij met een beschrijving van 'de ideale school.'"

- 📌 Bonhoeffercollege
- 👤 1600 leerlingen (april 2020)
- 📖 mavo-havo-vwo, gymnasium en Technasium

motto:
'Eigentijds-Eigenwijs'

De school profileert zich als bèta-school, maar ook de cultuur en identiteit gelden als belangrijke kenmerken voor het Bonhoeffer.

www.bonhoeffer.nl

IN GASTGEZINNEN

Die ideale school is een school die volop aandacht besteedt aan burgerschapsvorming. Het Bonhoeffercollege doet dit niet met specifiek burgerschapsonderwijs, maar heeft burgerschap breed verweven in het lesprogramma en in verschillende vakken en activiteiten. Een meerwaarde, vindt Nivelstein: "We zijn van oudsher een oecumenische school en hechten veel waarde aan de manier waarop we met elkaar omgaan. Dat laten we terugkomen bij de vakken levensbeschouwelijke vorming en filosofie. Duurzaamheid komt aan bod op het Technasium, bij het vak onderzoeken & ontwerpen (O&O), maar ook bij biologie en verzorging. Sociaal-maatschappelijke thema's krijgen aandacht bij aardrijkskunde, maatschappijleer en geschiedenis. En als we met

de leerlingen op reis gaan, verblijven ze zoveel mogelijk in gastgezinnen, zodat ze ook de cultuur en de gebruiken van het betreffende land meekrijgen.”

Ook in de bètavakken, waarmee de school zich sterk profileert, is er aandacht voor burgerschapsvorming, bijvoorbeeld door met leerlingen het gesprek te voeren en kritisch na te denken over je eigen morele grenzen als het gaat om technologische mogelijkheden. Wat vind je ervan dat ouderen worden verzorgd door een robot?

LEERLINGENPARTICIPATIE

Verder krijgt burgerschapsvorming aandacht in de manier waarop de medezeggenschap van leerlingen vorm krijgt. Sinds een jaar of vijf is er een Leerlingenparlement, waarin klassenvertegenwoordigers vier keer per jaar bij elkaar komen om de mening van hun klas te uiten over allerlei zaken die zich op school afspelen (zie kader ‘Leerlingenparlement’). Jort Jacobs, de voorzitter van de Leerlingenraad die het parlement organiseert, brengt na een parlementsvergadering altijd verslag uit bij Nievelstein. “Hij splitst dan heel mooi de zaken die van belang zijn voor afdelingsleiders en de dingen die relevant zijn voor mij. We hebben een zeer goede samenwerking.”

Een andere groep leerlingen houdt zich bezig met diversiteit. Zij maken bijvoorbeeld werk van Paarse Vrijdag en zijn aanwezig op de open dagen. “Een paar jaar geleden bleek dat een aantal jongens en meiden behoefte had aan gesprek over sekse, (trans)gender en seksuele diversiteit”, vertelt Nievelstein. “De filosofiedocent heeft dat toen met ze opgepakt. Deze groep is nu onder meer aanwezig bij open dagen om nieuwe leerlingen te informeren over de manier waarop we hier op school omgaan met diversiteit: je kan en

mag zijn wie je bent, je mag je mening geven en van gedachten verschillen. Het gaat er natuurlijk om dat je altijd het gesprek met elkaar aangaat.”

EFFECT VAN DE WET

De schoolcultuur, de goede sfeer onder leerlingen en medewerkers en de openheid, ziet Nievelstein als positieve effecten van de wijze waarop de school burgerschapsvorming vorm en inhoud geeft. In de uitkomsten van tevredenheidsonderzoeken en van de LAKS-enquête ziet zij ook een bevestiging dat de school het goed doet. Deze geven tevens input voor wat er nog beter kan. “We kijken uit naar de QuickScan voor burgerschapsvorming van de VO-raad, omdat daarmee duidelijk wordt waar we nu staan en of we doen wat we zeggen. Ik wil burgerschap in het nieuwe schoolplan nog scherper in beeld brengen en heel goed beschrijven wat onze aanpak is en welk onderdeel waar plaatsvindt. Dat is een van de effecten van de wet. Je kunt binnen je curriculum een norm stellen voor burgerschap, maar je moet uitkijken voor een te strak keurslijf. Je moet als school wel maatwerk kunnen leveren.”

✓ TIP VOOR COLLEGA'S

LEERLINGENPARLEMENT: HOOR EN WEDERHOOR

Jort Jacobs (16) en Per van der Kolk (18) van de Leerlingenraad vormen samen de drijvende kracht van het Leerlingenparlement dat vier keer per jaar plaatsvindt. Ze volgden de tweedaagse MR-cursus bij het LAKS.

Jort: “We delen het Leerlingenparlement altijd op in vier lokalen: de brugklassen, de tweede klas, de derde klas en de bovenbouw (4-5-6). In elk lokaal zitten een voorzitter en

notulist. Elke (mentor)klas heeft één of twee vertegenwoordigers, die in hun klas de mening polsen over minimaal zes onderwerpen, die wij voorafgaand aan een parlement per e-mail met ze delen. Soms komen ze ook zelf met punten.”

Per: “In de eigen klas kan de meningsvorming dan al op gang komen. Binnen het parlement volgt er aan de hand van stellingen en vragen een discussie met de andere aanwezigen over de punten die spelen en over mogelijke oplossingen. Wij geven gevraagd en ongevraagd advies.”

Voorbeelden van onderwerpen zijn: de Startdag (de eerste lesdag op school) en het feit dat het huiswerk vanaf 2021 door alle docenten eensgezind aan de Studiewijzer wordt toegevoegd. Ook het 70-minuten rooster was voer voor discussie, vertelt Jort: “Dan ga je zaken afwegen, zoals de concentratie van een leerling en het vermogen van een docent om ruim een uur te boeien. Zo kom je tot een gezamenlijk standpunt. Uiteindelijk zijn de lessen 50 minuten gebleven. Er wordt zeker geluisterd naar onze mening. De keren dat het MT niet heeft geluisterd, hebben ze ook niet naar de mening van de medewerkers of ouders gevraagd, dus ik denk dat we ongeveer net zo belangrijk worden gevonden.”

Hoog op het verlanglijstje staat al geruime tijd een kantine met verse broodjes. Per: “Een fel punt. De hoge kosten worden telkens opgevoerd, maar de wens blijft leven ... misschien moeten we eens een pleidooi schrijven!”

Per en Jort bereiken steeds meer met het Leerlingenparlement.

Klassenvertegenwoordigers die in een jaar bij alle vier de parlementen aanwezig zijn geweest, ontvangen een certificaat, als bewijs van kennis, inzet en waardering.

✉ m.nievelstein@bonhoeffer.nl

‘JE MAG HIER
JE MENING
GEVEN EN VAN
GEDACHTEN
VERSCHILLEN’

ISMAIL AGHZANAY
ROTTERDAM DESIGNCOLLEGE

ROTTERDAM DESIGNCOLLEGE

'ZONDER EEN GOEDE BAND MET LEERLINGEN GEEN BURGERSCHAP'

Op het nog jonge Rotterdam Designcollege (RDC) – de school bestaat sinds 2018-2019 – komt burgerschap terug in zoveel mogelijk facetten van het schoolleven. Dus ook in de klas. Dat de docent een belangrijke rol kan spelen in burgerschapsonderwijs blijkt uit het gesprek met Ismail Aghzanay, die Engels geeft op het RDC. “De echte influencers zijn de docenten. Zij zien de leerlingen elke dag en kunnen ze op een positieve of negatieve manier beïnvloeden.”

Het Rotterdam Designcollege stimuleert burgerschap en sociale integratie in de setting van de klas, maar ook breder in de school en daarbuiten. Zo is de maatschappelijke stage hier

een groot goed, dragen leerlingen bij aan de ‘Dag van de eenzaamheid’, en is er het project ‘RDC helpt in de buurt.’ Maar er wordt bijvoorbeeld ook bij sport en culturele en kunstzinnige vorming verbinding gemaakt met burgerschap. ‘Leren door doen’ is de achterliggende, praktische insteek van de burgerschapsvorming op deze school.

-
- 📌 Rotterdam Designcollege (RDC)
 - 👤 395 leerlingen design-vmbo (Dienstverlening en Producten) en afdeling ISK tot 16 jaar, 138 leerlingen (april 2020)
 - 📌 VMBO

motto:
‘Design your future’

Het onderwijs focust zich op ‘leren door doen.’ Het klassikale onderwijs is beperkt tot een minimum.

www.rotterdamdesigncollege.nl

VRIJDAGMIDDAG COUSCOUS

Vermeldenswaardig is de ‘Vrijdagmiddag Couscous’, waarmee het RDC in het eigen restaurant regelmatig open huis houdt met een door leerlingen vers bereide maaltijd. Vanuit de Marokkaanse traditie wordt de vrijdagmiddag benut om, onder het genot van couscous, stil te staan bij maatschappelijke ontwikkelingen. Het is van oudsher een samenzijn waarbij men elkaar inspireert en vanuit betrokkenheid een bijdrage levert aan de samenleving. Net zo gaan tijdens de Vrijdagmiddag Couscous op het RDC ondernemers, ambtenaren en andere geïnteresseerden in gesprek met de leerlingen over hun talenten en over maatschappelijke thema's. Deze

activiteit wordt mede aangemoedigd vanuit het [Actieprogramma Integratie en Samenleven 2019-2022](#), van de gemeente Rotterdam.

ALTIJD RUIMTE

Ook in de klas is er aandacht voor burgerschap. Docent Aghzanay en zijn collega's zorgen ervoor dat de schoolafspraken over burgerschapsthema's zoals respect en veiligheid (niet schelden, niet vechten, niet pesten, geen drugs) duiding krijgen in de praktijk van alledag. "Ik kies er bewust voor om in mijn les aandacht te geven aan maatschappelijke thema's. Er is altijd ruimte, zolang je het maar goed plant. Dát wat ik uit zulke lessen haal, is van grote waarde voor de burgerschapsvorming van mijn leerlingen."

Om gesprekken over maatschappelijke thema's met leerlingen te voeren, moet je als docent in staat zijn om kennis toe te lichten en te onderbouwen én inzicht te geven in je gedachtegang. Ook moet je verdiepende vragen kunnen stellen, vindt Aghzanay. "Maar het allerbelangrijkste is dat je een goede band met je leerlingen hebt. Daar investeer ik veel in. In de eerste les van het schooljaar vraag ik leerlingen altijd om een opstel te schrijven waarin zij hun persoonlijke verhaal vertellen. Hoe persoonlijker zij zijn, hoe beter ik hen kan helpen en bepaalde reacties kan begrijpen. Ook ga ik bijvoorbeeld met een groep leerlingen uit eten of naar de film. Bepaalde docenten zijn bang dat dat ten koste gaat van je professionaliteit, terwijl het juist de band versterkt. En als je een goede band hebt met leerlingen, kun je je richten op burgerschap en kun je maatschappelijke thema's met hen bespreken."

ZOEK HET GESPREK

Aghzanay wil zijn leerlingen de Engelse taal bijbrengen, maar wil hen ook weerbaar maken voor de maatschappij en tools meegeven die hen leren hoe zij in het leven kunnen staan. "Ik maak ze er bijvoorbeeld van bewust dat bepaalde grapjes buiten hun eigen vriendengroep heel anders kunnen vallen en kwetsend kunnen zijn. Ook corrigeer ik mijn leerlingen direct als ik uitspraken hoor die seksistisch zijn of blijk geven van vooroordelen. Tegen de meiden zeg ik: hoe makkelijk ga je mee in complimenten van een jongen? Weet wat je waard bent, heb zelfrespect en wees tevreden met jezelf. En tegen de jongens: ga met de meiden om zoals je met je zusjes en moeder omgaat: respecteer ze. Ik maak mijn leerlingen duidelijk dat we allemaal vooroordelen hebben, maar dat we daar geen feiten van mogen maken omdat we dan een oordeel hebben over een hele groep. Ik leer mijn leerlingen: zoek het gesprek, trek geen conclusies, respecteer elkaar. Ik laat ze hiermee oefenen, omdat ze leren door te doen."

Aghzanay is ervan overtuigd dat docenten veel invloed hebben op hun leerlingen. Zij zien hun leerlingen immers elke dag. "De echte *influencers* zijn de docenten. Zij hebben veel impact op de groei van leerlingen. Dat begint met het kind zien, complimenten uitdelen, oprechte interesse tonen, contact maken. Maar ook: volg de actualiteit, hoor de verhalen van de kinderen, kijk wat er speelt. Dat levert onderwerpen op die je kunt aansnijden in de klas."

PLUSDOCUMENT

Leerlingen van het RDC krijgen als ze geslaagd zijn niet alleen een diploma, maar ook een plusdocument, waarin staat wat ze buiten de lessen om allemaal hebben gedaan en geleerd. Ook 'burgerschap' is een onderdeel van het

plusdocument. Daar kan bijvoorbeeld informatie worden opgenomen over de maatschappelijke stage en vrijwilligerswerk. Op de website van de school is het als volgt verwoord: 'Jouw eigen plusdocument laat jouw volgende school of toekomstige werkgever precies zien wat je in vier jaar RDC, buiten de lessen om, nog meer hebt geleerd. Dat vertelt hen namelijk iets over jouw unieke persoonlijkheid.'

✓ TIP VOOR COLLEGA'S

Ismail Aghzanay: "De theorie van burgerschap geeft ons iets mee, maar uiteindelijk gaat het erom hoe je de theorie en de praktijk met elkaar verbindt. Nodig eens een spreker uit voor docenten, bied inspiratie."

✉ info@rotterdamdesigncollege.nl

📷 [meneeraghzanay](#)

Ismail Aghzanay is als ambassadeur ook actief voor de campagne 'Werken in het onderwijs. De baan van het leven.'

'IK KIES ER
BEWUST VOOR
OM IN MIJN
LESSEN
MAATSCHAPPELIJKE
THEMA'S TE
BESPREKEN'

MUNDUS COLLEGE AMSTERDAM

'DE REGELMAAT VAN EEN VAST BURGERSCHAPSVAK WERKT HIER HEEL GOED'

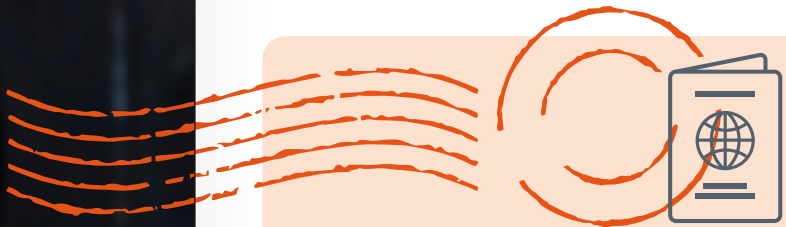
Sinds 2017 volgen de leerlingen van het Mundus College in Amsterdam-West twee uur per week het vak Persoonsvorming & Socialisatie.' Politicologe Maxe de Rijk is een van de docenten die dit vak heeft ontwikkeld en onderwijst. "Ik krijg van collega's terug dat leerlingen beter gesprekken voeren en beter kunnen omgaan met verschillen."

"Hoe kunnen we een goede school zijn voor onze leerlingen? Hoe bereiden we ze – los van het onderwijs in taal en rekenen – voor op de maatschappij?" Zo verwoordt De Rijk de focus

van de burgerschapsvorming op het Mundus College.

Met het vak Persoonsvorming & Socialisatie (P&S) wil de school leerlingen optimaal voorbereiden op de maatschappij. Gezien de leerlingenpopulatie van deze school – vrijwel alle leerlingen hebben een migratieachtergrond – is dit een grote opdracht.

De Rijk: "Veel leerlingen komen hier binnen met een geknakt zelfbeeld, hebben ervaringen met discriminatie en kunnen maar moeilijk hun plek vinden in de maatschappij. Er heerste bij de leerlingen meer een straatcultuur dan een schoolcultuur. Daar wilden we wat aan doen. We willen leerlingen het gevoel geven dat ze, ook met hun schooladvies en hun achtergrond, iets kunnen bereiken. Je ziet deze leerlingen groeien als je ze stof aanbiedt op hun eigen niveau in een groep met kinderen die ook moeite hebben met leren. Die groei willen we stimuleren, zodat ze vertrouwen krijgen dat het goed komt met hen."

-
- 📍 Mundus College, Amsterdam
 - 👤 900 leerlingen (april 2020)
 - 📖 vmbo-praktijkonderwijs, eerste opvang anderstaligen (EOA)

motto:

'Grenzeloos leren'

Naast de cognitieve vakken is hier veel aandacht voor persoonsvorming en socialisatie.

www.mundus.espritscholen.nl

MAXE DE RIJK
MUNDUS COLLEGE

LEERLIJN P&S

Samen met andere docenten ontwikkelde De Rijk voor het vak P&S een leerlijn die begint bij de leerling zelf en gaandeweg uitwaaiert naar de omgeving en naar de maatschappij. Of zoals De Rijk het zegt: “De leerlijn is zo opgebouwd, dat de wereld van de leerlingen steeds groter wordt gemaakt: van het ‘ik’ naar het ‘wij’, naar de maatschappij.”

In het eerste leerjaar leren de leerlingen te ontdekken wie ze zelf zijn: wie ben ik, wat kan ik en wat wil ik? Daarna verdiepen ze zich in anderen, in hun klasgenootjes, maar ook in mensen uit culturen en met geloven die ze zelf niet kennen. De Rijk: “Op deze school, met leerlingen van wel zestig verschillende nationaliteiten, is het belangrijk dat je elkaar begrijpt en respecteert, en dat je inziet dat iemand een heel leuk mens kan zijn, ook als hij anders is dan jij.” Vervolgens leren de leerlingen steeds meer over de maatschappij. Hoe werkt de rechtsstaat? Wat doen politici? Hoe kan je zelf een bijdrage leveren aan de maatschappij?

FLEXIBEL

Er zijn zeven vaardigheden die het vak P&S de leerlingen wil bijbrengen: samenwerken, emoties herkennen, presenteren, kritisch denken, reflecteren, argumenteren en keuzes maken. Dat gebeurt op allerlei manieren. Zo gaan de leerlingen met elkaar en met anderen in gesprek, ze bekijken video's en maken allerlei opdrachten. Om de ontwikkeling van de leerlingen in beeld te brengen en te volgen, gaan zowel leerlingen, docenten als mentoren voor de genoemde vaardigheden op korte termijn rubrics invullen. “Dat geeft leerlingen houvast voor de groei”, aldus De Rijk. “Om nog meer zicht te krijgen op burgerschapscompetenties doet Het Mundus College ook mee aan externe onderzoeken, zoals de Burgerschapsmeting (BSM) van de UvA.”

Het P&S-onderwijs is flexibel. “Als er een bepaald onderwerp speelt, bijvoorbeeld de relatie van Amerika met Irak en Iran, dan geven we daar voorrang aan”, zegt De Rijk. “We doen dat altijd in overleg, want we komen, naast onze vergaderingen, als vakgroep P&S iedere ochtend om kwart over acht een kwartiertje bij elkaar om even uit te wisselen. Dat vind ik heel prettig.”

BETER GESPREKKEN VOEREN

Dat de P&S-lessen hun vruchten afwerpen, ziet De Rijk aan haar leerlingen, die vaak worstelen met problemen zoals een lastige thuissituatie of armoede. “Er gaat veel om in hun hoofden, maar door deze lessen krijgen we het er wel uit en dat helpt. De leerlingen gaan inzien dat ieders leven anders is en leren hoe ze hun eigen leven zo goed mogelijk kunnen opbouwen, ook met hulp van anderen. De regelmaat van een vast vak werkt hier heel goed. We laten leerlingen zelf ontdekken wat zij belangrijk vinden in het leven. Het gaat om hun eigen ideeën. Daarover in gesprek gaan, is wat wij in deze lessen doen. We zien dat het zelfbewustzijn van leerlingen groeit. Ik krijg van collega's terug dat leerlingen er heel anders bij zitten dan drie jaar geleden.”

Leerlingen worden beter in gesprekken voeren, gaan beter naar elkaar luisteren en kunnen steeds beter omgaan met verschillen. Waar eerder de straatcultuur overheerste, ziet De Rijk nu steeds meer een schoolcultuur. “De aandacht voor de kernwaarden van onze school – respect, aandacht, gastvrijheid en steun – draagt daar onder meer aan bij. We verwijzen in onze lessen regelmatig naar deze waarden.”

ONDER DE INDRUK

Een mooi voorbeeld van wat het vak P&S zoal oplevert, is de activiteit die is voortgekomen uit

een bezoek van burgemeester Femke Halsema aan de school. Toen werd heel duidelijk dat de leerlingen hebben geleerd om goed te verwoorden waar ze mee zitten, vertelt De Rijk. “De burgemeester was enorm van onze leerlingen onder de indruk.”

Uit dit gesprek is de afspraak voortgekomen dat leerlingen van het Mundus een ontmoetingsdag gaan organiseren, waar tweedejaars Amsterdamse scholieren allerlei activiteiten kunnen doen, zoals koken en voetballen. “Helemaal burgerschap!”, zegt de docente. “De jongeren spelen niet tegen elkaar, maar mét elkaar, in de eigen stad. Onlangs zei een vriend van mij, die docent is in Amsterdam-Zuid: ‘Het is toch gek, onze leerlingen maken elk jaar een cultuurreis naar China. Maar waarom gaan we eigenlijk niet met ze naar Nieuw-West?’”

Blog juf Maxe

Onder de noemer ‘Verhalen uit de klas’ blogt Maxe de Rijk over haar leerlingen op www.maxederijk.nl.

“Al mijn leerlingen hebben een verhaal. Wat ik meemaak schrijf ik op. Ik hoop dat je door het lezen van deze verhalen een beeld krijgt van hoe jongeren kunnen leven en denken.”

‘Ze leren hoe ze hun leven zo goed mogelijk kunnen opbouwen.’

✓ TIP VOOR COLLEGA'S

Maxe de Rijk: “Maak tijd vrij voor burgerschapsvorming. Bij het Mundus staat het twee uur per week op het rooster. Dan heb je een vak te vullen. Faciliteer docenten zodat ze dat vak ook kunnen vullen. En bied trainingen aan waarin ze leren hoe ze het vak kunnen geven.”

✉ maxederijk@gmail.com

‘VEEL LEERLINGEN
KOMEN BINNEN
MET EEN NEGATIEF
ZELFBEELD’

TINY DE GROOT
VAN MAERLANT

VAN MAERLANT DEN BOSCH

'WIJ HECHTEN VEEL WAARDE AAN VOORLEVEN EN VOORBEELDGEDRAG'

Van Maerlant in Den Bosch beschouwt de school als mini-maatschappij. Het is een oefenplaats waar leerlingen zich al doende burgerschapsvaardigheden eigen maken. Voorleven en voorbeeldgedrag spelen daarbij een belangrijke rol. "De manier waarop we op school met elkaar omgaan, moet model staan voor de samenleving", aldus locatiedirecteur Tiny de Groot.

We zien deze visie op burgerschap terug in de schoolgids van het Van Maerlant: 'Leerlingen en medewerkers moeten zich verbonden kunnen voelen met de schoolgemeenschap, ze moeten worden gekend en erkend in betekenisvolle en respectvolle onderlinge relaties. Zo maakt burgerschap deel uit van onze school en van ons onderwijs.'

Kennis over de democratische rechtsstaat wordt gestructureerd behandeld in de lessen maatschappijleer, maar burgerschapsthema's, zoals maatschappelijk handelen, omgaan met conflicten en omgaan met verschillen, worden vooral 'onderwezen' in de dagelijkse praktijk van de schoolgemeenschap, in het omgaan met elkaar. "Zulke burgerschapsvaardigheden kun je niet leren uit een boek," vindt De Groot "maar leer je vooral door te dóen, door te oefenen, te ervaren, elkaar tegen te komen en te ontmoeten. We willen dat onze leerlingen goede mensen worden, en daar draagt burgerschapsvorming aan bij."

- 📌 Van Maerlant, Den Bosch
- 👤 700 leerlingen (april 2020)
- 📄 vmbo-kader en mavo

motto:
'Ondernemend Onderwijs'

'Het feit dat de school niet te groot is, draagt bij aan de prettige sfeer.'

www.vanmaerlant.nl

VOORLEVEN

De Groot beschouwt de school als een mini-maatschappij die model staat voor de manier waarop mensen in de samenleving met elkaar om (moeten) gaan. De school hecht in dat verband veel waarde aan 'voorleven.' Het schoolteam laat voorbeeldgedrag zien, zonder dat dit altijd moet worden benoemd of besproken.

Zo geven medewerkers er blijk van dat ze veel vertrouwen hebben in hun leerlingen. Want

vertrouwen speelt een belangrijke rol in de minisamenleving Van Maerlant. De jassen hangen bijvoorbeeld niet in lockers, maar gewoon in de gangen, en leerlingen krijgen veel ruimte om, met ondersteuning van de school, eigen ideeën, plannen, voorstellen, of ‘ondernemingen’ uit te voeren. “Leerlingen vinden het fijn om veel vertrouwen te krijgen”, zegt De Groot. “Maar wie het vertrouwen beschaamt wordt aangepakt. Want, net zoals in de samenleving, word je hier op school als het nodig is aangesproken op je gedrag. Dat gebeurde bijvoorbeeld afgelopen kerst, toen bleek dat bovenbouwleerlingen, die niet op het plein hoeven te blijven, overlast veroorzaakten bij winkels en eettentjes in de buurt. Dan zijn we resoluut: er mag drie weken lang niemand meer de wijk in. Daarna mochten de leerlingen het weer buiten proberen.”

OPEN GESPREK

Naast vertrouwen, zijn openheid en respect belangrijke waarden, die binnen de schoolgemeenschap worden voorgeleefd. Iedereen weet: als we een meningsverschil hebben gaan we hierover open met elkaar in gesprek, we denken niet in categorieën of tegenstellingen en er is geen sprake van wij en zij. Natuurlijk is er wel eens onenigheid, maar in het algemeen valt op dat er in de school een prettige en veilige sfeer heerst.

Volgens De Groot speelt daarbij onder meer een rol dat het gaat om een kleine school met slechts 700 leerlingen. “Dat vrijwel iedereen elkaar kent draagt bij aan de prettige sfeer en goede verhoudingen. Onze vier conciërges hebben bijvoorbeeld al onze leerlingen in beeld; daar werken we bewust aan. Er loopt nooit een onbekende in de school die er niet hoort. Dat versterkt het gevoel van veiligheid binnen de school.”

MONT VENTOUX

Om het maatschappelijk engagement van leerlingen te stimuleren en te voeden, organiseert de school verschillende activiteiten. De activiteiten die succesvol zijn gebleken, staan op een lijst, waaruit de leerjaarvoorzitters kunnen putten bij de samenstelling van het burgerschapsactiviteitenprogramma. “Het is niet zo dat elk jaar alle activiteiten die op de lijst staan worden uitgevoerd”, vertelt De Groot. “We laten dat over aan de leerjaarvoorzitters, die jaarlijks besluiten welke activiteiten zij kiezen. Al slaan we de ‘Dag van Respect’ nooit over, is er steevast aandacht voor het thema ‘pesten’, en besteden we elk jaar aandacht aan verschillende goede doelen.”

Zo fietsen elk jaar zo’n 25 derdejaars leerlingen voor een goed doel naar de top van de Mont Ventoux. Leerlingen die mee willen doen, moeten een motivatie schrijven en deze presenteren. Vier leerlingen organiseren dit evenement als examenopdracht. Daar komt heel wat bij kijken, vertelt De Groot: “Niet alleen de reis er naartoe, de camping en de fysiotherapeut moeten worden geregeld, er moet ook een goed doel worden bepaald en er moeten sponsors worden geworven. Leerlingen moeten met elkaar samenwerken, elkaar steunen en motiveren. De deelnemers moeten er bovendien voor zorgen dat de activiteit kan worden betaald en dat die een bedrag van een paardduizend euro opbrengt voor het goede doel.”

Een ander voorbeeld van een succesvolle activiteit is ‘Citytrainers’, een initiatief van de gemeente Den Bosch. Leerlingen leveren een positieve bijdrage aan de gemeenschap door op vrijwillige basis sportieve activiteiten te organiseren voor scholen, verenigingen, buurtgenoten of jongeren in de wijk. Ze volgen daartoe een training van zeven bijeenkomsten en lopen een praktijkstage. Als de leerlingen dit programma goed hebben

afgesloten, krijgen ze een certificaat dat voor een groot deel is geënt op burgerschapscompetenties, en kunnen ze als Citytrainer aan de slag.

GRAADMETER

De Groot is positief over de wijze waarop de school burgerschapsvorming gestalte geeft. Met name de aandacht voor het omgaan met elkaar, werpt volgens hem vruchten af:

“Veel oud-leerlingen komen spontaan nog eens langs op school, bijvoorbeeld om te vertellen over hun opleiding of om een nieuwe auto te laten zien. Dat is voor ons een graadmeter voor de waarde van ons (burgerschaps) onderwijs. We onderscheiden ons door de relatie. Een collega werd onlangs bijvoorbeeld uitgenodigd voor een bruiloft in Turkije, omdat hij als voormalige mentor van de bruid zo veel voor haar had betekend.”

TIP VOOR COLLEGA'S

Tiny de Groot: “Als er iets speelt, pakken we dat direct op. Zo waren er acht jongens die verschillende stromingen in de Islam aanhingen. Dat gaf frictie in de school. We hebben deze jongens aan een lange tafel gezet en voerden een keer of vijf gesprekken over hun opvattingen en het waarom daarvan. Elke keer dat ze elkaar beter begrepen, moesten ze een plaats opschuiven. Uiteindelijk zaten ze allemaal aan dezelfde kant van de tafel en bleek dat ze minder van elkaar verschilden dan ze dachten. De spanning was uit de lucht.”

✉ t.degroot@vanmaerlant.nl

‘WE WILLEN DAT
ONZE LEERLINGEN
GOEDE MENSEN
WORDEN’

ALIE GERRITS
RSG TROMP MEESTERS, LOCATIE LIJSTERBESSTRAAT

'Het kunstwerk op de achtergrond bestaat uit diverse paneeltjes van leerlingen'

RSG TROMP MEESTERS STEENWIJK

'UNESCO BIEDT ONS EEN KAPSTOK VOOR BURGERSCHAPSACTIVITEITEN'

RSG Tromp Meesters in Steenwijk wil burgerschap aan alle vakken verbinden. De school geeft burgerschap al langere tijd een plaats in projectweken en activiteiten. "Wij doen heel veel aan burgerschapsvorming", zegt afdelingsleider mavo-havo Alie Gerrits. "Het is de uitdaging om samenhang en structuur in het aanbod aan te brengen."

Alie Gerrits kent de hobbels op het pad van burgerschapsvorming maar al te goed. In de zoektocht naar een goede invulling van burger-

schapsvorming, sloot de school zich in 2015 aan bij de Academische Werkplaats Sociale Kwaliteit van Onderwijs, een samenwerkingsverband tussen scholen (basis- en voortgezet onderwijs), de Inspectie van Onderwijs en de Universiteit van Amsterdam. Gerrits deed mee aan een vier jaar durend burgerschapsproject van deze academische werkplaats en heeft hier veel van geleerd. "Ik heb geleerd om het begrip burgerschap inhoud te geven en er leerdoelen voor te formuleren. Ook kreeg ik een zelfevaluatie-instrument aangereikt waarmee je op gedegen wijze kunt kijken naar het beleid en het aanbod voor burgerschap in de school, maar waarmee je ook checkt of het is terug te vinden in documenten en of het beleid wordt geëvalueerd. Het zet je op scherp en het geeft handvatten om burgerschapsonderwijs door te ontwikkelen. In dat proces zitten we nu."

-
- 📌 RSG Tromp Meesters locatie Lijsterbesstraat, Steenwijk, openbaar onderwijs
 - 👤 1220 leerlingen op deellocatie Lijsterbesstraat (april 2020)
 - 📖 mavo-havo-vwo

motto:
'Het accent op jouw talent'

RSG Tromp Meesters zoekt van oudsher de verbinding met de buitenwereld. Van ELOS naar UNESCO.

www.rsgtrompmeesters.nl

BURGERSCHAP BELÉVEN

Tromp Meesters biedt geen apart vak/lessen aan voor burgerschapsvorming, maar heeft het een plaats gegeven in projectweken en vaste

activiteiten: “We vinden dat leerlingen burgerschap echt moeten beleven”, zegt Gerrits. “We zien de school als een oefenplaats voor het ontwikkelen van sociaal-maatschappelijke competenties, zodat leerlingen de school met voldoende bagage verlaten. Het is voor ons wel een uitdaging om de samenhang binnen het aanbod te vinden en zichtbaar te maken. Volgt het één logisch op het ander? Maar ook: reflecteren we met leerlingen voldoende op de doelen van de activiteiten? Bijvoorbeeld: wat heb je geleerd van deze ochtend bij de Voedselbank, wat neem je daarvan mee?”

Van oudsher hecht Tromp Meesters veel waarde aan de verbinding met de buitenwereld. Zo was de school lange tijd een ELOS-school (Europa als Leeromgeving op School), een leerroute met het doel leerlingen voor te bereiden op een internationaal georiënteerde toekomst. Toen ELOS opging in een grotere organisatie, koos de school ervoor om een UNESCO-oriëntatieschool te worden. “We hebben een visie opgesteld en een werkplan gemaakt”, vertelt Gerrits. “Dat zijn de voorwaarden om een jaar deel te nemen aan het scholennetwerk van UNESCO. De organisatie werkt met vier thema’s: Vrede en mensenrechten, Burgerschap, Intercultureel leren en Duurzame ontwikkeling; dat is een goede kapstok waar we onze burgerschapsactiviteiten aan kunnen ophangen. We hebben een UNESCO-projectgroep, die bestaat uit vijf docenten uit de verschillende afdelingen.”

Burgerschap wordt aan alle vakken verbonden. Er komt steeds meer structuur in het aanbod, er zijn veel terugkerende activiteiten en er komen ook nieuwe onderdelen bij, bijvoorbeeld uit het aanbod van Erasmus+. “Dat is belangrijk,” zegt Gerrits, “ook omdat we na een jaar graag de officiële UNESCO-status willen krijgen.”

GAST AAN TAFEL

Derde- en vierdejaars leerlingen van mavo, havo en vwo kunnen jaarlijks meedoen aan een uitwisseling met een school ergens in Europa. Daarnaast wordt er elk jaar in februari en in april een ‘Internationale week’ georganiseerd. Dan komen zo’n honderd leerlingen uit vijftien verschillende scholen/landen met hun docenten naar Steenwijk. Op school wordt er deze week alleen maar Engels gesproken en worden er allerlei activiteiten georganiseerd, bijvoorbeeld excursies en een Debating day. Alle brugklassen kiezen een land, waarin zij zich verdiepen en een presentatie over houden. Gerrits: “Over een land leren uit een boekje is anders dan leren van inwoners van dat land die tegenover je aan tafel zitten. Daarom brengen we de mensen onder in gezinnen. Heel Steenwijk doet mee: ‘Hebben jullie ook een Pool in huis?’ hoor je dan in de supermarkt.”

ROL LEERLINGEN-VERENIGING

Naast de befaamde Internationale week, organiseert de school verschillende terugkomende projecten en activiteiten over bijvoorbeeld democratie, kinderrechten en duurzaamheid. Gerrits: “Voor de activiteit over duurzaamheid werken leerlingen als ‘projectadviseur’ een opdracht uit voor de gemeente of de provincie, bijvoorbeeld: hoe kunnen we ons energieverbruik beperken? De leerlingen gaan aan de slag en houden een presentatie over het resultaat van de opdracht. Sommige oplossingen nemen we als school ook over. Zo zijn hier de aan/uit lichtknoppen in de toiletten vervangen door sensoren.”

Gerrits is zeer te spreken over de bijdrage die leerlingenvereniging Doteas levert aan de burgerschapsvorming. “Zij denken en doen actief mee:

wat past bij de school en wat kunnen wij daaraan bijdragen? Voor mij is dat ook burgerschap, al realiseren leerlingen – en ook docenten – zich lang niet altijd dat ze met burgerschap bezig zijn. Dat zouden we wat explicieter kunnen benoemen. Aan de andere kant kun je je ook afvragen of dat altijd nodig is. Moet je bij elke activiteit of initiatief zeggen: hé jongens, dit is burgerschap? Ik vind van niet; het gaat er om dat het gebeurt.”

BURGERSCHAPS-COMPETENTIES METEN

Er heerst op de school een veilig leefklimaat, iets dat wordt bevestigd door de hoge scores in de LAKS-enquête. De school hecht veel waarde aan de jaarlijkse Burgerschapsmeting van de Alliantie Burgerschap, waarmee de burgerschapscompetenties van leerlingen worden gemeten. In het begin leverde dat verbeterpunten op voor de omgang met elkaar in het eerste leerjaar, vertelt Gerrits. “Daar is toen actie op ondernomen. Zo hebben docenten en ondersteuners een cursus Mediation gevolgd. We hebben daarvan een eigen variant ontwikkeld, die bovenbouwleerlingen nu ook kunnen volgen. Zo verspreidt deze kennis zich verder in de school. Als een docent iets waarneemt in de klas, waar hij de vinger niet achter krijgt, dan kan hij een mediator inschakelen: een docent die geen lesgeeft aan de betreffende klas of, als het om een brugklas gaat, een bovenbouwleerling. En dat werkt!”

✓ TIP VOOR COLLEGA'S

Alie Gerrits: “Onze Internationale week is het hoogtepunt van het jaar. Je kunt daarbij goed samenwerken met ouders en met de plaatselijke gemeenschap, of – in een stad – met de wijk of buurt. Laat leerlingen burgerschap vooral ervaren door te participeren in maatschappelijke projecten.”

✉ a.gerrits@rsgtrompmeesters.nl

‘WE HECHTEN
VEEL BELANG
AAN DE
BURGERSCHAPS-
METING VAN DE
ALLIANTIE
BURGERSCHAP’

MARCEL KEMPER
FELISENUM

De stippen in het werk op de achtergrond zijn aangebracht door leerlingen. Een bijschrift vermeldt: 'Hoe zeer ook de opdracht voor ieder gelijk was, zo verschillend, zo persoonlijk heeft elke stip karakter gekregen.'

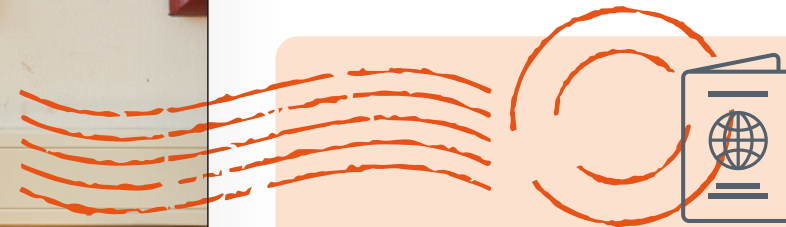
GYMNASIUM FELISENUM VELSEN

'DEZE SCHOOL IS EEN TWEEDE HUISKAMER VOOR LEERLINGEN'

In de burgerschapsvorming op het Felisenum in Velsen draait het om de manier waarop de leden van deze leergemeenschap met elkaar omgaan, vertellen rector Marcel Kemper en docent klassieke talen Luka van Schie. De mentorlessen spelen daarbij een belangrijke rol. Kemper: "Je kunt bij verschillende vakken verhalen vertellen en mooie voorbeelden laten zien van hoe mensen met elkaar omgaan, maar in essentie gaat het vooral om hoe je burgerschap zelf vorm geeft."

Kemper heeft de laatste tijd, onder meer doordat hij bezig was met het schoolplan, veel nagedacht over burgerschap en over het DNA van de school: waar staan we voor? "Onze

leerlingen hebben de mogelijkheden om straks in de maatschappij een rol van betekenis te spelen en moeten dus leren omgaan met ingewikkelde problemen, waarover debat en discussie is. Maar ook is het belangrijk dat ze leren hoe je met elkaar omgaat als er een conflict is, hoe je samenwerkt of hoe je omgaat met leerlingen die 'anders' zijn."

- 📍 Gymnasium Felisenum, Velsen
- 👤 630 leerlingen (april 2020)
- 📖 categoriaal gymnasium

motto:

**'Excellent leren' – burgerschap
dat doe je hier op school**

De school bestaat 75 jaar en oud-leerlingen komen hier nog graag. Bijvoorbeeld als vrijwilliger.

www.felisenum.nl

MENTORLESSEN LEIDEND

Kemper ziet in zijn school dat leerlingen prettig omgaan met medeleerlingen waarmee iets bijzonders aan de hand is, bijvoorbeeld een blinde leerling of leerlingen met autisme. Het is vanzelfsprekend dat zij door andere leerlingen worden opgevangen en ondersteund. Dit 'omzien naar elkaar' is heel belangrijk op deze school, vertelt docent Klassieke talen Luka van Schie, die ook oud-leerling van het Felisenum is: "Natuurlijk gaat het ook wel eens mis. Dan staan we daar in ons mentorprogramma bij stil. De mentorlessen zijn bij ons op school leidend voor de wijze waarop burgerschap vorm en inhoud krijgt. De

mentoren hebben deze lessen in samenspraak met de leercoördinatoren en de schoolleiding ontwikkeld.”

UNITED WORLD COLLEGES

Om ‘veilig te landen’ op de middelbare school en te groeien in burgerschap, oefenen de brugklassers in de mentorlessen de eerste zes weken sociale vaardigheden. Sinds 2017 staat ook het UWC-project (United World Colleges Nederland¹) op het programma, een wereldwijde onderwijsbeweging die mensen, landen en culturen samenbrengt voor een vreedzame en duurzame wereld.

Het UWC-project start in oktober in de brugklas en bestaat uit drie intensieve trainingdagen. Op de eerste dag zijn de leerlingen vooral bezig met zichzelf: wie ben ik, wat zijn mijn waarden? “Dan komen ze erachter dat iedereen op zijn eigen ‘berg’ zit”, zegt Van Schie. “En dat je soms even naar beneden of verder vooruit moet kijken om de ander te zien. Dan maken ze de stap naar de ander, de klas met leerlingen die allemaal van elkaar verschillen, en vervolgens naar de buitenwereld. Daarbij komen er verschillende maatschappelijke thema’s voorbij, zoals diversiteit, waarden en normen en de manier waarop we in de samenleving met elkaar omgaan. Het mooie is dat ik als mentor gedurende het schooljaar steeds kan teruggrijpen naar het UWC-project; zowel inhoudelijk als qua werkvormen, want er horen vele spelletjes en opdrachten bij. In de volgende leerjaren wordt er op themadagen en met beroepsoriëntaties op het project voortgeborduurd.”

1 www.nl.uwc.org/home

VERSCHILLEN

Het UWC-project brengt echt iets teweeg bij de brugklassers en geeft een boost aan burgerschap. Dat gebeurt bijvoorbeeld in het eilandenspel, waarbij de klas wordt verdeeld in drie groepen die allemaal een eigen ‘eiland’ – een deel van de ruimte – moeten versieren. Ze moeten daarvoor knutselmateriaal opvragen bij één van de trainers, ‘de burgemeester.’ “Wat de leerlingen niet weten, is dat op voorhand is bepaald dat eiland A wint en eiland C de laatste wordt”, vertelt Van Schie. “Dat wordt in de loop van het spel duidelijk. Groep A krijgt bijvoorbeeld veel makkelijkere knutselmateriaal. Groep C voelt zich steeds meer benadeeld en als eiland A wint, brandt het los. In het nagesprek blijkt altijd dat de leerlingen van eiland A zich er niet van bewust waren dat ze werden voorgetrokken. Ze hadden weinig meegekregen van wat er om hen heen gebeurde. Zij kregen immers genoeg versierspullen en konden lekker aan de slag. Je hoort tijdens het spel ook vaak, als iemand van eiland C iets roept naar eiland A: ‘Je moet gewoon beter je best doen.’”

Van Schie herinnert zich een nagesprek waarin een leerling met een Marokkaanse achtergrond vertelde dat hij op straat bijna wekelijks wordt aangesproken door de politie. Dat maakte veel los bij de andere leerlingen, die dat nooit meemaken. “Door het eilandenspel waren zij zich ervan bewust geworden dat je, zeker als je in een bevoorrechte positie bevindt, lang niet altijd weet welke verschillen er zijn. Samen dit spel spelen creëert een heel mooie band. Dat komt dan weer terug in het DNA van de school.”

LEERGEMEENSCHAP

Er zijn in de school verschillende structuren waarin leerlingen elkaar helpen. Zo geven ouderejaars leerlingen – tutoren – bijles aan

jonge leerlingen, en is er het zogenoemde ‘loodsensysteem’, waarbij vijfdejaars leerlingen eerstejaars helpen om hun plek binnen de school te vinden. “De vele verticale dwarsverbanden en de kleinschaligheid van onze school, creëren saamhorigheid”, zegt Kemper. “Ik denk dat je dat ook op grotere scholen kunt bewerkstelligen met compartimenten, maar doordat onze school klein is, zien we meer van elkaar. Leerlingen corrigeren elkaar ook. Onze school is echt een (leer)gemeenschap, het is een tweede huiskamer voor leerlingen. Er zijn bepaalde kernwaarden die ongemerkt bij iedereen tussen de oren zitten, maar die hangen niet als de tien geboden aan de muur. Als de school die waarden of regels formeel aan leerlingen en docenten oplegt, is het minder waardevol dan wanneer er sprake is van een gedragen manier van omgaan met elkaar. Het laatste is naar mijn idee essentieel voor burgerschap.”

‘De verfstippen in de kunstwerken zijn aangebracht door leerlingen.’

✓ TIP VOOR COLLEGA'S

Marcel Kemper: “Bij vrijwel alle vakken kun je aandacht besteden aan burgerschap: bij Latijn en Grieks, maar ook bij literatuurgeschiedenis. Zeker in de bovenbouw. Je opent dan een schat aan verhalen uit de klassieke oudheid en kunt daar talloze maatschappelijke thema’s op loslaten. Daar komen zeer waardevolle discussies uit voort.”

✉ m.kemper@felisenum.nl

‘ER IS HIER EEN
STERKE VERTICALE
VERBINDING
TUSSEN LEERJAREN’

**RENÉ HERMANS, TE MIDDEN VAN DE COLLEGA'S
DIE BETROKKEN ZIJN BIJ DE ORGANISATIE VAN
BEZINNINGSDAGEN
CAMBREUR COLLEGE**

Ze staan bij een ridder te paard, die door leerlingen is gemaakt van kleine kartonnetjes.

CAMBREUR COLLEGE DONGEN

'KERNWAARDEN ZIJN RICHTINGGEVEND'

Met nieuwbouw in het vooruitzicht heeft het Cambreur College de koers voor de toekomst kracht bijgezet met het formuleren van vijf kernwaarden. Deze waarden zijn richtinggevend voor de opleiding en voor het omgaan met elkaar en dragen bij aan het welzijn van leerlingen. "De kernwaarden bepalen de koers, ook voor burgerschapsvorming", aldus directeur René Hermans.

Op basis van sessies met leerlingen, ouders en teamleden stelde het Cambreur College in 2017 de volgende vijf kernwaarden vast: Thuis zijn, Samen, Ambitie, Groei en Eigenaarschap. Elke kernwaarde is uitgewerkt in vijf gewenste gedragingen voor leerlingen, leraren en ouders, bijvoorbeeld 'We creëren een veilige en goede

sfeer' ('Thuis zijn') of 'We praten met elkaar in plaats van over elkaar' ('Samen'). Op de website van de school staat een overzicht van de kernwaarden en de bijbehorende gedragingen.

LEVEND HOUDEN

Tezamen vormen de kernwaarden een stevige kapstok. Ze zijn richtinggevend voor het schoolplan, de beleidsontwikkeling, voor de wijze waarop functioneringsgesprekken worden gevoerd, maar ook voor het programma van eisen van het nieuwe schoolgebouw dat in 2021 de deuren opent. "Zo voert een brede looper naar de hoofdingang, waar leerlingen, teamleden en gasten door één en dezelfde voordeur de school binnen komen", vertelt Hermans, die als gastheer dagelijks aan de poort staat om de leerlingen te verwelkomen. "We willen dat leerlingen voelen dat dit hun tweede thuis is."

Om te bewerkstelligen dat de kernwaarden steeds meer gemeengoed worden, is het belangrijk dat ze levend worden gehouden, stelt Hermans. "Dat doen we door er in allerlei contexten naar

-
- Cambreur College Dongen
-
- 1325 leerlingen (april 2020)
-
- vmbo-mavo-havo-vwo

motto:
'Cambreur, ruimte voor jou'

De school hecht veel waarde aan haar bezinningsdagen.

www.cambreurcollege.nl

te verwijzen, bijvoorbeeld tijdens speeches en personeelsvergaderingen, maar ook gewoon in het dagelijks leven in de klas en in de gang. Benoem het als er iets in je werk is dat je stoort, en spreek elkaar aan op de uit de waarden voortvloeiende afspraken. Zo is het voor leerlingen, leraren en ouders duidelijk wat er van hen wordt verwacht.”

BEWUSTWORDING

Ook voor de burgerschapsvorming zijn de kernwaarden richtinggevend. Burgerschap staat niet als apart vak op het rooster, maar is onderdeel van verschillende vakken, zoals maatschappijleer, levensbeschouwing, aardrijkskunde en geschiedenis. Ook andere schoolvakken dragen bij aan burgerschapsontwikkeling. Hermans: “Leerlingen debatteren en filosoferen, er zijn Lagerhuisdebatten en er worden gesprekken gevoerd over maatschappelijke onderwerpen, bijvoorbeeld over immigratie en emigratie. Het is belangrijk dat docenten zich bewust zijn van wat zij onderwijzen en beseffen dat burgerschapsthema's en -competenties goed zijn te integreren in de lessen. De bewustwording van wát je precies doet, dat is de trigger.”

Buiten de lessen is er in verschillende activiteiten aandacht voor burgerschapsvorming, zoals in excursies, projecten en reizen. Ook deze activiteiten worden gerelateerd aan de kernwaarden. “We doen veel,” zegt Hermans, “maar ook hier is het belangrijk dat we ons ervan bewust zijn wat we doen. Bij de buitenlandreizen bijvoorbeeld geven we leerlingen vooraf uitleg: ze gaan de cultuur proeven en maken kennis met leefgewoontes. Het is belangrijk om daar na afloop van de reis op terug te komen en de leerlingen expliciet te bevragen: wat heb je meegenomen van deze reis? Dat reflecteren is heel belangrijk.”

Het is volgens Hermans ook van belang dat de school reflecteert op het eigen burgerschaps- onderwijs. Daarvoor gebruikt het Cambreur College het zelfevaluatie-instrument voor burgerschap dat is ontwikkeld door de UvA¹. “Die zelfevaluatie geeft onder meer inzicht in wat je als school al doet en wat beter kan”, vertelt Hermans. “Op de vraag ‘Is er voldoende actualiteit in de lessen?’ scoorden wij bijvoorbeeld minder goed. De secties hebben toen besproken hoe ze dit kunnen verbeteren.”

BEZINNINGSDAGEN

Trots is Hermans op de bezinningsdagen, een lange traditie van het Cambreur College. Elk jaar gaan de voorexamenklassen van vmbo, havo en vwo twee of drie dagen weg van school om zich te bezinnen. Ze doen dat naar aanleiding van sprekers, bijvoorbeeld ex-verslaafden of gedetineerden, die tijdens de bezinningsdagen hun persoonlijke verhaal komen vertellen of aan de hand van de werkvorm ‘Over de Streep’, bekend van het gelijknamige tv-programma. Zo komen ook de eigen levensverhalen van leerlingen en collega's naar voren, bijvoorbeeld over rouw of lastige thuissituaties. “Zulke ervaringen worden in deze veilige setting, in een andere omgeving, gemakkelijker gedeeld”, zegt Hermans. “Leerlingen en docenten leren elkaar tijdens deze dagen op een nieuwe manier kennen. Leerlingen ervaren dat veel medeleerlingen, net als zij, ook iets hebben meegemaakt. Het gaat om vertrouwen, waardering, respect, luisteren en begrip hebben. De bezinningsdagen zijn daarmee heel belangrijk en waardevol in de groei naar goed burgerschap.”

¹ ‘Schoolzelfevaluatie Sociale kwaliteit onderwijs’ (Academische Werkplaats Sociale Kwaliteit van de UvA).

✓ TIP VOOR COLLEGA'S

Data voor alle scholen

René Hermans maakt deel uit van de projectgroep ‘Burgerschapsonderwijs dat werkt’ van de UvA. Daarnaast heeft de school veel aan de in 2017 opgerichte OMO-projectgroep ‘Burgerschapsestafette.’ Deze projectgroep, die bestaat uit docenten, ontwikkelt inspiratiemateriaal waarmee docenten (van praktijkonderwijs tot gymnasium) in hun lessen verschillende morele dilemma's bespreekbaar kunnen maken. Ze doen dit aan de hand van leerstof die ze toch al behandelen. Bijvoorbeeld: tijdens de lessen Engels wordt het boek ‘The Circle’ van Dave Eggers behandeld. Het onderliggende morele dilemma is: *meer controle leidt tot meer veiligheid, maar perkt persoonlijke vrijheid in; minder toezicht geeft meer vrijheid, maar minder veiligheid.* Zo leveren docenten een bijdrage aan burgerschapsonderwijs zonder af te wijken van hun lesprogramma en leren leerlingen omgaan met morele keuzen op het gebied van democratie, participatie en integratie.

De morele dilemma's, met bijbehorende werkvormen en literatuur, worden nu nog alleen binnen OMO gebruikt, maar zijn vanaf schooljaar 2021-2022 via een database toegankelijk voor iedereen.

✉ rhermans@cambreurcollege.nl

De vereniging Ons Middelbaar Onderwijs (OMO) is een katholiek schoolbestuur en heeft 34 scholen met 74 locaties in Noord-Brabant.

www.omo.nl

‘BEWUST-
WORDING IS
DE TRIGGER’

Vereniging van scholen
in het voortgezet onderwijs

Voor meer informatie en ondersteuning online:
www.vo-raad.nl/themas/burgerschap

Zie ook onze burgerschap-pagina op LinkedIn:
www.linkedin.com/showcase/burgerschap-vo

Mail:
burgerschap@vo-raad.nl

VO-raad
Aidadreef 4
3561 GE Utrecht
T 030 232 48 00

© 2020 VO-raad, Utrecht